

FLORA XƏLİLZADƏ

**RUHUMUZUN ÜNVANI
Ş U Ş A**

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

Bakı - 2013

MUĞAM İFAÇILIĞININ USTADI

Suşada ifaçılıq sənətinin əsasını qoyanlardan biri olan Hacı Hüsnü XIX əsrin ən böyük və məşhur xanəndəsi olub. Bir çox mənbələrdə və müasirlərinin xatırılarda XVIII əsrin axırları XIX ərin əvvəllərində Şuşada – Qarabağda sevilən sənətkarların adları çəkilir: Mirzə Hüseyn, Qaraçı Əsəd, Kosa Məhəmməd bəy, Mirzə İsmayı... və bu sıradı Hacı Hüsnü. Görkəmili musiqi tədqiqatçısı Firdun Şuşinski bu sənətkar haqqında belə yazırı: «Azərbaycan vokal incəsənətinin ən görkəmli nümayəndələrindən biri olan Hacı Hüsnü sözün həqiqi və tam mənasında böyük xanəndə idi. O, xanəndəlik sənətində yeni bir dövr açmaqla, eyni zamanda bu sənəti yüksək bir pilləyə qaldırmışdır. Hacı Hüsnü nəinki müğam oxumaqdə, eyni zamanda milli Azərbaycan musiqisinin bütün sahələrində böyük ustad idi. O, qədim xalq musiqisini sonsuz bir məhəbbətlə sevirdi. Şərq, eləcə də Azərbaycan səhnəsi Hacı Hüsnün səsindən də qüvvəli, lirik dramatik, tenor tipli səsler çox görmüşdür. Lakin bütün Şərqdə Hacı Hüsnün səsi kimi hərtərəfli tembr gözəlliyyinə malik olan ikinci bir incə və təravətlı səs olmamışdır».

Hacı Hüsnü 1839-cu ildə Şuşanın Çölgala məhəlləsində anadan olub. Atası Niftalı kişi Şuşanın məşhur papaqcılarından idi. Qarabağ bəyləri adətən Niftalı kişinin əl qabiliyyətini daha çox bəyəndiklərindən ona sıvariş verərdilər. Bu səbəbdən də Hüsnün atası demək olar ki, həmişə əslzadələrlə durub-oturardı. Bəlkə də bu ünsiyyətin təsiri idi ki, həmin sənətkar ailəsində yüksək ədəb-ərkan mühiti var idi. Hələ uşaqlıqdan Hüsnün məlahətli səsə, qeyri-adi oxu tərzinə malik olduğu hiss edilirdi. Niftalı kişinin dostları da məsləhət görüblər ki, onunla mütləq bir ustad sənətkar məşğul olsun. O dövrdə Şuşada özünün məktəbini yaratmış Xarrat Qulu Hüsnün gözəl səsini və oxumaq qabiliyyətini yoxladıqdan sonra ona müəllimlik etdi. Hüsnü öz müəllimindən musiqi sənətini və klassik Şərq müğamlarını mükəmməl öyrənməyə başladı. Hacı Hüsnün müəllimlərindən biri də Şərq müğamlarının dərin bilicisi, böyük ədib Yusif Vəzir Çəmənzəminlinin atası Mirbabə Mirabdulla oğlu olub.

Mənbələrdən bəlli olur ki, Xarrat Qulu məclislərə gedəndə şayirdi Hüsnü də özü ilə aparardı. Adətən Xarrat Qulu məclislərə tək gedərdi. Hüsnü yegane şayird olub ki, müəllimi ona böyük etimad göstərib. Kiçik xanəndənin özünəməxsus ifa tərzi hamını heyrətə gətirərdi. O vaxt onun zil və incə səsinə vurğun kəsilən Cabbar Qaryagdıcıoğlu «Keçmiş Azərbaycan musiqisi haqqında xatırələrim»də yazırı: «Hacı Hüsnün səsi elə

qüvvətli, elə cazibəli idi ki, hər bir mügəmni başlayıb oxuyanda tarın bütün pərdələrini gəzib son pərdədən bir qədər də zilə qalxardı. O, «Orta Mahur» oxuyanda bütün musiqiçiləri heyrotda qoyardı».

Firidun Şuşinskiin verdiyi məlumatə görə, Hacı Hüsnü şuşalılar qarşısında ilk dəfə «Xandəmirov teatrı» binasında təşkil olunan Xeyriyyə gecəsində çıxış edib. Həmin mərasimdə Hacı Hüsnü tarzen Sadiqcanın müşayiəti ilə «Çahargah» mügəmünü oxuyub. O gecənin şöhrəti Qarabağın sərhədlərindən də konara çıxıb. Hacı Hüsnü Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinə, eləcə də Cənubi Qafqazda toy şənliliklərinə tez-tez dəvət edərdilər. Artıq Yaxın və Orta Şərqi də tanıldığı Hacı Hüsnü demək olar ki, kubar ailələrinin, varlı əyanların arzulanan qonağı olardı. Əslzadələrin elə bir ziyaftı, toy məclisi olmazdı ki, oraya Hacı Hüsnü dəvət almasın. 1880-ci ildə İranda şahzadə Müzəffərəddinin toy məclisində Hacı Hüsnü məşhur tarzən Sadiqcanla birlikdə elə bir möcüzə yaratdı ki, onların şöhrəti Təbriz şəhərinin bütün sənətsevərlərini, musiqi vurğunlarını heyrətə getirdi. Həmin toyda İranın məşhur oxuyub-çalanları da Hacı Hüsnü dini ləmək üçün məclisə toplaşdırılar. İran hakimi Nəsrəddin şah həmin məclisədə müğənninin gözəl oxumasını, mügəmləri qeyri-adı ifa etməsini dəyərləndirərək ona mükafat verdi. Hacı Hüsnü ən yaxşı xanəndə, Sadiqcan isə ən gözəl tarzən sayılıraq «Şiri-Xarşid» qızıl medali ilə təltif olunub. Burada bir məsələni də yada salaq ki, o məclisə qədər İranda tar həmişə diz üstündə çılmardı. Məhz Sadiqcanın tarı sinəsi üstə calmasından sonra heyrətə getirdi.

O, sadəcə xanəndə deyildi. Musiqiçinəs və gözəl bir müəllim kimi də fəaliyyət göstərirdi. Mənbələrdən bəlli olur ki, Hacı Hüsnü Mir Möhsün Nəvvabla birlikdə Şuşada ilk «Musiqiçinəsler məclisi»nın əsasını qoyub. Hətta sevimli müəllimi Xarrat Qulu dünyasını dəyişəndən sonra bir müddət özüne gələ bilməyən Hacı Hüsnü qərərləşdirib ki, ustadinin ənənəsini yaşıtsın, xatirəsini tez-tez yad etsin. Ona görə də Qarabağın ələmət-oxuyanlarını başına yığaraq «Xanəndələr məclisi» yaratdı. Bu məclisin işi isə sadəcə ələmət-oxumaqdan ibarət deyildi. Hacı Hüsnün məqsədi bu idı ki, ardıcıllarını yetişdirsin. Mügəmlərimiz dəha da inkişaf üçün onu nəinkin Azərbaycanda, eləcə də Cənubi Qafqazda, hətta Şərqi dünyasında yetərinə tövliq edə bilsin. Doğrudan da onun yaratdığı bu məclis əsl musiqi məktəbi missiyasını uğurla yerinə yetirə bildi. Hətta bəzi mütxəssislər deyirlər ki, Hacı Hüsnü Azərbaycanda ilk dəfə olaraq məhz Şuşada «Xanəndələr İttifaqı» yaratmışdır. Onun üzvləri arasında dövrünün çox məşhur ifaçıları var idi: Keçəçi oğlu /Məhəmməd, Deli

İsmayıł, Məlibəyli Cümsüd, Məşədi İsi, Cabbar Qayrayğdioğlu, Məlibəyli Həmid, Məşədi Məmməd Fəzəliyev və başqları.

Hacı Hüsnü mügəmlərimizi dərindən biliirdi. Onun hər pərdəsinə, guşəsinə bələd idi. O, təkcə mügəmlərin gözəl ifaçısı deyildi, sadəcə misilsiz oxumurdur, eyni zamanda təkmilləşdirilməsi üzərində işləyərək nəfəsi ilə can verdiyi bu milli sərvətimizə yeni variantlar, guşələr əlavə edirdi. Eyni mügəmni onunla bəhəm başqa xanəndə də oxuyurdur. Amma Hacı Hüsnün nəfəsində bir başqa ələmdə səslənirdi bu klassika... «Rast», «Şur», «Mahur» və başqa mügəmlərə onun gətirdiyi yeniliklər haqqında musiqiçinəsler dəfələrlə söz açıblar. O, nəinkin təkmilləşdirirdi, yeniləşdirirdi, həm də mügəmlərin əsasında qəlbə yatımlı, ürəyi titrədən təsnif və mahnilər yaradardı. Elə buna görə də Hacı Hüsnü mədəniyyət tariximizdə mügəmlərin yaradıcısı kimi də öz adını həkk etdirib. Bu barədə yenə də Firidun Şuşinskiin kitabında oxuyuruq: «O, «Kürdü» mügəmına «Şahnaz» əlavə edərək birlikdə «Kürdü-Şahnaz» oxumusdur». Bu da maraqlıdır ki, Hacı Hüsnü həmişə Azərbaycanda tarın atası sayılan Sadiqcanın müşayiəti ilə oxumağa dəha çox üstünlük vermiş. Bu iki virtouz sənətkarın birləşməsi musiqi ələmində yeni bir ab-hava yaradırdı.

Hacı Hüsnü Qarabağda hamı çox sevirdi. Bu bir möcüzə və nağıla oxşayırı ki, kiminsə toyunda Hacı Hüsnü oxusa, o gün o mərasimə dəvətsizlər da gelərdi. Hətta belə bir ifadə işlədiridilər ki, Hacı Hüsnü oxuya meşələrdən quşlar, dağlardan qaçaqlar o səsin başına yiğişardı. Bu ifadə də elə-bələdən yaranınyıb. Bu hadisən gözləri ilə günlərin xatirələrində öyrəndik ki, Hacı Hüsnü Sadiqcanla birlikdə İsa bulağında ələmət-oxuyarkən otrada yayılan molahətlə səsi qəribə bir manzərə yaradıb. Bülbüller gəlib onun ciyinə, papağına, tarın üstüna qonaraq hər iki sənətkarla ağız-ağıza veriblər. Nəğmə nəğməyə qarışır. Bu cür qeyri-adı «musiqi «ansamblı»nın dirijoru olmağı Hacı Hüsnü ilə Sadiqcan bənzərsiz ifalaları ilə bacarırlılar. Bu faktı çox eşitmış ki, xanəndələr oxuyanda bülbüllerin bağırı çatlayıb, haradasa səs də veriblər, amma qoşalaşüb birlikdə «xor dəstəsi» yaratmaq nadir hadisədir.

Qaldı qaçaq məsəlsinə. Deyilənə görə, el qəhrəmanı Qaçaq Nəbi Hacı Hüsnün aşığı olub. Hansı toyda, el şənliyində bu böyük xanəndə iştirak edərmisə, bu düyündən hali olan Qaçaq Nəbi də həmin məclisə təşrif buyurarmış. Belə bir hadisə də danışırlar ki, günlərin birində pristavlın, bəylərin, tacirlərin qənomu kəşilən Qaçaq Nəbinin qulağına xoş avaz gəlib. Dərhal igidlərini başına toplayaraq deyib: «Oxuyan Hüüsüdür, fikir verin, görün hansı tərəfdən gəlir? Sonra atları yəhərləyin, gedək». Toy da

şuşalı Bala Hacısadığın olub. Hacı Hüsnün zəngülələri dağda-daşda ekssoda verərək Qaçaq Nəbini yerindən oynadıb. Məclisin şirin yerində bir də kimse xəbər gətirib: «Qaçaq Nəbi gəlir». Təbii ki, məclisdə əyləşən tacirlər, bəylər, xüsusilə də pristav qulluğunda olanlar həyəcanlanaraq təşvişə düşüb'lər. Amma Nəbi məclisə daxil olaraq halını pozmadan təmkinlə bildirib: «Hüsünü diniñməyə gəlmışom». Vahimə də çəkilib gedib. Qaçaq Nəbinin on çox sevdiyi muğam «Bayatı-Kürd» olub. Bu muğamı da Hacı Hüsnü bir özgə nəfəsdə oxuyarmış.

Kurşudbanu Natəvan da Hacı Hüsnün səsini çox sevərdi. Onun sarayında qurulan bütün məclislərin bəzəyi məhz Hacı Hüsnü olardı. Şamaxıdan, Bakıdan da ona dəvətlər gələrdi. Hacı Hüsnü Şərq klassiklərinin əsərlərini elə ilham və məhəbbətlə oxuyardı ki, onu «gözəllik aşığı» adlandırdılar. Bəlkə də elə buna görə onun yaradıcılığı, həyatı ilə əlaqədar el arasında əfsanə və rəvayətlər yaranmışdı. Zəngin və hortərfli yaradıcılıq diapazonuna malik olan Hacı Hüsnü elə istedadlı idi ki, onun imrovizə qabiliyyətini heç kimlə müqayisə etmək mümkün deyildi.

Mədəniyyət xadimi Cəlilbəy Bağdadbəyov «Qarabağ xanəndələri haqqında xatirə»sində yazırı: «Qiş mövsümü, yuxunun şirin olmasına baxmayaq Hacı Hüsnü oxuyarkən uzaq məhəllələrdən yüzlərlə adam gəlib bu cəzibəli səsə qulaq asardı. Hacı Hüsnün uzun nəfəsi olmaqla bərabər zənguləsinin tayı-bərabəri yox idi. O, on çox da Qövsi Təbrizinin bir qəzəlini tez-tez oxuyardı:

*Sınıq sabudo su tutmaz qarar, mey durmaz,
Şikəstə könlümə böhtəm ki, qan ilən doludur.*

Təəssüf ki, bu görkəmli sənətkarın həyatının son illəri o qədər də xoş keçməyib. O, Ərəbistandan Həcc ziyarətindən qayıtdıqdan sonra cahil mollaların təzyiqinə tuş gəlib. Yalançı zahidlər onun Hacı olduğu üçün oxumasını günah sayıblar. Dinini də, dilini də, vətənini də ürkəkdən sevən Hacı Hüsnü sənətini də çox isətyirdi. Onun üçün oxumamaq ölümə bərabər idi. O, səsinə görə tanınmışdı, sevilmişdi, ellər arasında, uzaq-uzaq ölkələrdə böyük hörmət-izzəti var idi, məclisler yaraşığı idi. Amma dövrün, zamanın xurafatı onun qarşısına ağır sədlər çökdü. Çıxış yolunu başqa cür gördü. Uzun illər Şuşada Gövhər Ağa məscidində minacat verməli oldu. Doğrudur, o, içindəki yanğını minacatla söndürə bilirdi və səsindəki cəzibə nəinki Şuşa camaatını, hətta ətraf bölgelərdə yaşayanları da özüne çəkərdi. Amma muğam ustası üçün bu, çox az idi. O, hərdən əlini qulağının dibinə verib əvvəlki tək «Segah» oxumaq, zilə qalxmaq,

zəngülələri ilə bülbülləri doli etmək üçün zəab çəkirdi. Bir şam kimi yanındı, pərvanələri də çox idi, onu söndürməyə can atanlar da. Odla su arasında qalmışdı. Bütün bu ziddiyətli münasibətlər dözdüm gətirə bilməyən Hacı Hüsnü sonradan Aşqabada köçməli olub. Elə dünəyinə da qurbət eldə dəyişib. Atalar doğru deyib: kiminin əvvəli, kiminin axarı. Vaxtilə Hacı Hüsnü pis yaşamamışdı. Səsinin sayəsində dolanışıqlı da gözlə idi. Vurğunları onu sevirdi. Gündə toyılarda, el şənliklərində keçirdi. Yeri gələndə kimsəsizlər, köməyə ehtiyacı olanlara əl tuturdı. Büyük ürəyi və səxavətlə əli vardi. Amma Firdun Şuşinskiinin yazdıqına görə həyatının sonu ehtiyac içindeydi.

Cəmi 59 il yaşayın unudulmaz sənətkarın on böyük arzusunu muğamlarımızın daha da çıxırlınmamasını, inkişafını görmək olub. O, başdan-ayağı musiqiyyə bağlı, onunla nəfəs alan bir xanəndə idi. İndi Azərbaycan muğamları özünün ikinci yüksəlşə mərhələsini yaşayır. Milli sərvətimizin xoş sorağı dünya ölkələrinin möhtəşəm konsert salonlarından golur. Hacı Hüsnü kimi muğam ustadlarının yolunu ləyaqatlı davam etdirən cavanların sırası çıxalmalıdır. Bütün bu xoş məqam və uğurlu anların müjdəsi yəqin ki, onun ruhuna çatır...

İller əsrlərə çevrildi. Şuşanın başına çox qoymalar gəldi. Bu təzadlı dünəyada dəyişməyənən Hacı Hüsnü kimi sənətkarlarla olan el məhəbbətidir. Həqiqətən də Hacı Hüsnü Azərbaycan muğam ifaçılığının ustad sənətkarlarından biri kimi daim yaşamaqdadır!